

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 2. aprila 1856.

Kakšno drevje naj bi sadili kmetovavci po svojih zemljiščih?

Govorili smo že mnogokrat v našem listu, da dandanašnji je živa potreba in zadnji čas, da bi goličave, kerčevine in druge pripravne mesta vnovič zasadili ljudje s koristnim drevjem, in pogojzdili zopet krajine, po katerih so les posekali. Popisali pa priporočali smo tudi razno drevje, posebno hitro rasteče, katero je vredno, da bi ga gospodarji pridno in pogostoma sadili po svojih zemljiščih.

Ker pa ni vsaka zemlja ugodna vsakemu drevju, in ker marsikter gospodar ne vé, kakšno drevje da naj bi sadil tu pa tam, da bi se ukoreninilo gotovo, paveselo poganjalo, hočemo tudi o tem prevažnem predmetu nekoliko govoriti.

Ni skorej krajine ali zemlje, na kateri bi saj to ali uno drevno pleme rasti ne moglo. Če je svet še tako pust, neredoviten, osojen ali prisojen — to ali uno drevje bi tamkej vendar poganjalo, ter obilno nasajeno dalo nekaj dobička. Gledati pri tem je le, da za nasadbo izbere se tako drevje, katero je prikladno zemlji in podnebju, da se prav vsadi ali seje, in prav glešta. Vendar naj se ne sadi hostno drevje preobilno po zemljiščih, ktere so dobre, paši ali poljedelstvu bolj ugodne; bilo bi le, ako bi sila po lesu popraševali ljudje: kajti v obče dajo vendar žito in trava hitreji in večji dobiček.

Preden pa gospodar začne drevje saditi, je treba, da naslednje stvari prevdarja: 1. kako naj bi sajenke izredil; 2. katero drevje je tej ali uni zemlji, tej ali uni legi najbolj prikladno; 3. način, kako se ima sploh saditi; 4. stroške, ktere nasadba prizadeva; 5. kako gre zasajeno drevje vnaprej gleštati; in 6. dozdeven dobiček, ki ga utegne iz nasajenega drevja pričakovati.

I. Reja sajenk.

Kar prvo zadeva, namreč kako sajenke rediti, terdijo nekteri drevorejci, da je bolje mlade sadike v drevo-sadišču ali v rastilnici izrežati, kakor drevno seme naravnost sejati na mesto, katero določeno je nasadbi dreves.

Tem odgovarjamo mi: Če je zemlja plitva in nerodovitna, naj gospodar seje drevno seme, ker zamorejo serčne korenine iz podbrazdine svoj živež dobivati; ako je pa zemlja mokra, vendar pa dosti globoka, je bolje koj drevje saditi umetno.

Mlado drevje naj se vselej na dobri zemlji redi; kajti dobiti mora iz nje moč in zdravje, da bo pozneje na mestu svojem krepko in zdravo nakviško prihajalo. V dobri zemlji poganjajo deblica mnogo koreninic, po katerih, ker imajo več popijavk (serkajočih žilic) morejo tudi vprihodnje več hrane nabirati si. (Tega pravila, katero je ustanovil Miller, oče angležkega vertnarstva, deržijo se drevorejci v Anglii sploh.) Treba je pri tem paziti, da nič koreninam ni na poti, temoč da zamorejo širiti se, kakor jim je drago. Tedaj hasni, če se težek, vlečljiv in ilovnat svet eno leto pred nasadbo nekoliko prekoplje, če lih to nekaj stroškov prizadeva. Rahlica pak ne potrebuje prekopanja. Za presaditev navadno napravljajo jame, ktere so 3 in poldrug čevljev široke, poldrugi čevljev globoke in 4 čevlje in pol saksebi narejene.

(Dalje sledi.)

Potovanje po okrajnah natoroznanstva.

Od kod premog ali kamnéno oglje?

Malo porajtan je bil nekda j premog (Steinkohle). Leto za letom pa dobiva že sedaj večjo važnost, — al naši vnuki bojo vrednost njegovo še le prav spoznali, ko jim bo derv za kurjavo zmanjkalo popolnoma.

Naj po večem povemo bravcem, katerim je to oglje še malo znano: odkod je pričetek njegov. Premog ni kamenje, čeravno je kamenju podoben; kako bi nek gorelo in žerjavico dajalo, ako bi bilo čisto kamenje? Premog je oglje rastlinsko, ki pa je po mnogih prekucijah zemlje okamnelo pod zemljo, iz ktere se koplje kakor ruda tu in tam. Ali nihče naj si ne misli, da kaj takega se je zgodilo pred kakimi stoletji, — premog je živa priča tisuč- in tisučletne starosti naše zemlje.

Strašne so mogle biti prekucije o stvarjenji sveta in ob splošni povodnji pozneje. Grozni potresi so celo zemljo majali, ogenj je iz njenega drobja švigal; rastline so se unele, na kup je padlo marsikaj in voda je potem potopila vse. Al ravno potresi in povodnje so bili vzrok, da neizmerljivi gojzdi tisučletnega velikega drevja, praprota in drugih rastlin niso zgoreli; le na kupe so bili zmetani, ki so na nekterih krajih velikanskim goram enaki; so tu v odperte žrela zemlje padli, tam se v morje pogreznili, in povsod s kamnjem, peskom, kalužo in drugo nanesnino pokrili. Al strašno tlačénje od zgoraj in vročina od spodej iz drobja zemlje, kjer je še bolj proti verhu vse v raztopljenem stanu bilo, je naredilo, da so na kupe veržene drevesa in rastline, ki so še s kalužo, perstjo, kamnjem in drugo sodergo zmešane bile, se goreče sčasoma skup stlačile in v oglje spremenile.

Tako so se iz tistih prvotnih gojzdov z velikanskimi drevesi in rastlinami plazi premoga začeli.

Da ti plazi res nič družega niso, kakor u o g l j e n e rastline, ktere so po takem strašnem tlačénji sčasoma okamnele, se lahko prepričamo, ako premog skoz povečšavno steklo ogledujemo. Tudi premog nam kaže tisto piskričastno tkanje, ki je vsim rastlinam lastno. Tudi se iz takih plazov premoga izkopujejo cele in še dobro ohranjene, akoravno široko narazene stlačene debela mnogoversnih dreves in pa cele sklade listja in praprota, ki je vse v oglje spremenjeno ali pa napol. Tudi vtisi celega praprota in drugih rastlin so se že našli v njem, in na Angležkem in v Ameriki so cele plaze iz samih debel in vej tiste prvotne velikanske hojkovine, več kot 100 čevljev dolzih, našli. — Do zdaj poznajo učeni že več ko 80 sort dreves in čez 250 sort praprota iz prvotnega sveta. In da je največ hojevih dreves bilo, se s tem dokazuje, ker največji del premoga ima tisto čudno smolo ali olje v sebi, ktera sedajni hojkovini pomanjkuje.

Ali tudi vtisi neke lazeče živali, ktere hrodje je že okamnelo in se le v plazih premoga najde, pričuje, da so le nektore plemena manjših laznin takrat živele, ker ostanjki družih žival še niso dosihmal najdeni bili med plazovi premoga.

Od pričetka premoga do zdaj — kdo zamore leta šteti? kdo zamore povedati: kdaj je zgorelo tisto rastlinje in okamnelo? Ker se pa že sedaj na milijone centov premoga vsako leto iz drobja zemlje izkopuje in za kurjavo na železnicah, v fabrikah, hišah in drugih potrebah porablja, ali ni očitno,

da premog, ki nam kuri, sveti in je še za marsikako drugo rabo, je gotova priča starodavnih prekucij zemlje, zraven pa previdnosti dobrotljivega Stvarnika, ki je pod zemljo shranil človeškemu rodu neizmerne zaklade kurjave, kadar mu bo za-njo zmanjkalo derv na zemlji. Bk.

Slovensko slovstvo.

Pretnes „slovenskih beril za 3. in 4., 5. in 6. gimnazijalni razred“, vredjenih po dr. Bleiweis-u in dr. Miklošič-u.

Spisal prof. Raic.

(Dalje.)

Prilogi končavajoči na *k*, *g* spremenjajo pogostoma v 2. in 3. sklonu enojnega števila te črki v *c*, *z* pred *e* in v nekterih sklonovih pred *i* = *y*. Ta sprememba je ne po slovniškem duhu, ter se bori s sestavo staroslovensčine, ker *e* zastopa v 2. sklonu *aa*, v 3. *uu*, kar se v srbskem skrčuje v *o* in v slovenščini celó v *e* in *i* nameščuje v druževniku enojnega, v rodivniku, druževniku in mestniku množnega števila staroslovenski *y*, pred katerim *k*, *g* nikoli ne smeta v *c*, *z* prehajati; tedaj ne „družega“ IV. 7. ne „visocih“ IV. 7, temoč vselej „drugega“, „visokih“ iz druga *ga* *ago*, *vysokyih*. Ta pisava je gotovo posneta iz govora, kateri se drzne okruževati ne le glasnike, temoč tudi tihnike, česar nas Bog obaruj! in ta napačna raba ne ima oblasti podkopati predoslednega pravila in pobirati krivih navad; le blagine moramo med ljudstvom iskati!

Zdi se mi, da je vsikdar na robe prilogom v 2. stopnji s končnico *ak*, *ok*, *ek* pristavljati *eji*, *ejsi*, *ši*, *ji*, ker to ljuto rani pravilo velevalojče take končnice odmetavati in *eji* itd. koreniki prikladati; torej ne „gorkeje“ IV. 2., „globokeje“ III. 131., „redkejši“ III. 36., ampak „gorše“, „globši“ ali „globljeji“ in „rečiši“. Staroslovenec sicer ne izpušča vsikdar teh končnic, vendar je spreminja v odgovarjajoče nebne: glôbočaji, ker pa je to nas izumrlo, smo dolžni se rečenega pravila držati.

V tema beriloma se dostikrat izpahuje *r*, če se pred *e* dva tihnika nahajata, katerú zadnji je *r*: „čeda“ IV. 1. namesto „čreda“. To je lastnost le nekterih našincov ščrbečih domačjo svetinjo, in protislovi slavenščini.

I se skrbno devlje na mesta, kder je neorganičen in ne ima nikake pravice, temoč le nadleguje in pači: „ojster“ IV. 16., „ogrinjalo“ 17., „knjige“ 18., „začenja“ 43., „jagnjiče“ 48., „proklinjati“ 48., „gnjezdice“ 46., „severji“ 70., „plajšček“ 74., „biserjev“ 75., „gnječa“ 75., „vogljat“ 75., „lešnjik“ 76., „plesnjina“ 82., „gnjijoč“ 102., „plošnjat“ 106., „spominjati“ III. 3., „angelji“ IV. 145., „privesljati“ 154., „prihodnje“ 158., „gojzd“ 1., „razujzdanost“ 123., „taborja“ 157., „mramorjev“ 82., „lovorjem“ III. 17., „iz suknja“ 24., „rešnje“ 181., „nježna“ 3., „z vreči“ 57., „sokolji“ 4., namesti: „oster“, „ogrinalo“, „knige“ (*), „začina“, „jagniče“, „proklinati“, „gnezdice“, „severu“, „plajšček“, „biserov“, „gneča“, „oglat“, „lešnik“, „plesnina“, „gnjijoč“, „ploščnat“, „spominati“, „angeli“, „priveslati“, „prihodno“, „gozd“, „razuzdanost“, „tabora“, „mramorov“, „lovorom“, „iz sukna“, „rešno“, „nežna“, „z vreči“, „sokolji“. Razlogi: „oster“ iz korenike *os*, končnice *er* s vstavkom blagoglasnega *t*, dakle ne „ojster“, temoč „oster“, „ogrinalo“ iz *gr*, odtod glagol druge vrste *gr-nô-ti*, s predlogom „ogrnôti“, ocod vršivnik „ogrinati“ s vstavljanjem *i* v osnovi in veznici *a* nam. *ô*. Ja se le prilaže glagolom 5. in 6. vrste, kateri iz 4. prehajajo: „stvoriti“, „stvarjati“, „polniti“, „na-polnjevati“, tedaj tudi napačno „začenja“ itd. — „kniga“ od *ku* in *iga*, primeri „tol-iga“, „veriga“, „jagniče“ od *agn* ali *jagn*; ker staroslovenski *ĕ* = *e* samo s prostim *e* v pisavi nameščujemo, moramo pisati „gnezdice“, „nežna“; kder se v staroslovensčini po *r* nahaja *ž*, se v novoslovenskem nikoli ne ima v drugem in sledečih sklonovih *j* prilagati, tedaj ne „severji“, „biserjev“, „taborja“ itd.;

*) V poslednjem listu je v tem članku na str. 102 v 11. verstí od spodej po tiskarski pomoti odletela poslednja čerka i namesti vmesne j; namesti knjig naj se tedaj bere knigi. Vred.

„plajšček“ od „plahta“, dakle krivo „plajšček“; „gneča“ od *gnet* in *ja*, tedaj „gnetja—gneča“; „gnjijoč“ od *gni*; „oglat“ od „ogel“ (starosl. *ôg-lž*) in at, *e* = *ž* se izpahuje; „lešnik“ iz priloga „lešen“ in končnice *ik*, kor krstnik; „angel“ od „angel-us“ z odvrženjem latinske končnice; „plesnina“ iz *plesen* in *ina*; „prihodno“ iz *hod* in *en*, tedaj „prihodno“ in ne iz prisvojnega *nji*; „sukno“ kor lokno, platno; „vreči“ iz *rr*, odtod glagol „vreti“, deležje preteklo trpivo „vret“ s samostavniško končnico *je*, dakle „vretje“ = „vreče“; „sokolž“ staroslovenski, tedaj ne „sokolji“. (Dalje sledi).

Odgovori.

O besedah „kuga“, „Diža“, in „sud“ in še nekterih drugih.

Kuga je med Muro in Dravo znana beseda v pomenu Viehseuche. Slovenski ljud v ti pokrajini pravi od kuge, da ponoči pride v podobi šternastega teleta, katero se pri vratih kravjega hleva postavi in s svojo sapo živino okuži. Šternasto ali spreglasto je vse jedno, in pomeni „schwarzgelbfeckig“. Za koreniko pa jaz imam sanskritski glagol *čhu* ali *khu*, kar pomeni laedere, ferire, toraj bi kuga in čuma iz edine korenike izhajale. Kadar veliko ljudi pomira, se pravi pri nas „pomor je“. Še ni davno mi je kmet, kterege sem vprašal: „kaj ste kapelo sv. Roka zidali?“ odgovoril: „ljudi pripovedujejo, in tudi letno čislo kaže leta . . . , ko je bil velik pomor“. In iz zgodovine je znano, da je vladala v tem letu bolezen, katero Nemci „Pest“ imenujejo. Latinsko-nemško besedo *pestis* — Pest izpeljuje ostroumni Pott iz *perdo* ali pa gerskega *pertho*, verwüsten, zerstören, vertilgen, toraj je v pomenu enaka beseda z besedama kuga in čuma, ako je korenika teh besed *čhu* ali *khu*. Eichhoff pa postavlja koreniko *bâdh*, schlagen, schaden, *bâdhâ* Unheil, horvat. *beda*, litv. *beda*.

Ime Diže izpeljujem iz korenike *du*, *dyu*, bewegen, digati, movere, toraj Diga po prestopu glasnika *g* v *ž*. Diža — die sich bewegende. V kanjuški dolini na Štírskem imamo rečico Digič, na Moravskem pa teče Dija. Namesto Aniz raje pišimo Anis ali Anas, ker rimski pisatelji imajo Anisus ali pa Anasus. Zavoljo oblike *is* in *as* primeri lastne imena: Boris, Lelis, Beras, Jeras itd.

Zavoljo sud, gerade, sem jaz te misli: Sud je iz tiste korenike, iz ktere soditi, suditi. Izvirni pomen je: richten, Richtung geben, pomen soditi, judicare je že tropišk.

Rezjan pravi: mizo sudi! richte den Tisch her, decke auf! Sud bi toraj izvirno pomenilo: gerichtet, gelenkt, in v tem tiči pomen „gerade“.

Dav. Terstenjak.

Epidemija se pravi latinski: morbus in populo versans; ali bi bilo daleč zaorano, ako bi jo imenoval: pohajavno, ali pohajno, ali zahajavno bolezen? — Beseda „Epidemie“, za katero se še prava slovenska beseda iše, me je vpotila opomniti, da naši slovenski pisavci v zadregi le preradi samo po nemškem jeziku slovenske pomenke izdelavajo, kar je dostikrat prav napačno. Od več besed se spomnim samo besede „pohiševavec“, kar bi „Hausirer“ pomeniti imelo. Ako bi bil tisti, ki je „pohiševavec“ prvi na popir spravil (*), pred poiskal, kako se „Hausirer“ (v pomenu tergovca) latinski, gerski ali talijanski pravi, bi ga bil slovenski drugače kerstil — morebiti „teržinar“ ali kaj podobnega. J. D.

*) „Novice“ rabijo besedo pohiševavec za „Hausirer“ po slovniku „Juridisch-politische Terminologie für die kroatische, serbische und slovenische Sprache“, ki ga je po c. k. ministerstvu pravosodja poklicani odbor na Dunaji 1853 na svetlo dal; ondi stoji za slovenski jezik „pohiševavec“, za horvaški „kučarac“, za serbski „pokučar“, — „Teržinar“ je vsak tergovec in ne zaznamuje tistega, ki edini ima pravico po hišah kupčevati. Res je pa tudi, da „pohiševavec“ ne zaznamuje določno tergovca; ali pa ga zaznamuje beseda „Hausirer“?? Vred.